

วาทกในภาษาบาลี

ความสัมพันธ์ระหว่าง ชาติ ปัจจัย วาทก

โดยพระมหาธรรมรงค์ ธรรมภาณี ป.ธ.๙

ธาตุสำเร็จรูปเป็นกิริยาได้ด้วยการลงปัจจัยแล้วแจกวิภัตติ ปัจจัยมี
บทบาทอำนาจหน้าที่ ๓ ประการ คือ

๑) ลงหลังธาตุคือรากเหง้าของคำในภาษาบาลี เช่น

ภ+อ+ติ	=ภวติ	ย่อมมี
ห+อ+ติ	=โหติ	ย่อมเป็น
ส+อ+ติ	=สยติ	ย่อมนอน
ปจ+อ+ติ	=ปจติ	ย่อมหุง
อิกฺข+อ+ติ	=อิกฺขติ	ย่อมเห็น
ลภ+อ+ติ	=ลภติ	ย่อมได้

๒) ลงหลังนาม คือคำที่มีลิงค์ เช่น

ปฺตุต+อีย+ติ

=ปฺตุตฺติยติ

ย่อมประพฤติให้เป็นนเพียงดังบุตร

ฐุม+อาย+ติ

=ฐุมายติ

ย่อมประพฤติเพียงดังควัน

กรุณา+อาย+ติ

=กรุณายติ

ย่อมประพฤติกรุณา

จิร+อาย+ติ

=จิรายติ

ย่อมประพฤติช้า

เมตฺตฺตา+อาย+ติ

=เมตฺตฺตฺตายติ

ย่อมประพฤติเมตตฺตา

ปฺพฺพต+อาย+ติ

=ปฺพฺพตฺตฺตายติ

ย่อมประพฤติเพียงดังภูเข

๓) ลงหลังอนุกรณ์ คือศัพท์เทียม เป็นคำเลียนแบบธรรมชาติบัญญัติขึ้น
เพื่อใช้สื่อกิริยาอาการของคนสัตว์สิ่งของ เช่น

จิจุจิฏฐ+อาย+ติ	=จิจุจิฎฐายติ	ย่อมหาเสียงดังจิฏฐ จิฏฐ (เสียงซ่า ซ่า ของน้ำที่หยดลงเหล็กร้อน)
ปฏฐปฏฐ+อาย+ติ	=ปฏฐปฏฐายติ	ย่อมหาเสียงปฏฐะ ปฏฐะ (เสียงฟ้าใหม่ไฟ)
ฆุรุฆุรุ+อาย+ติ	=ฆุรุฆุรุายติ	ย่อมหาเสียงฆุรุ ฆุรุ (เสียงกรนครี๊ด ๆ)
ตฏฐตฏฐ+อาย+ติ	=ตฏฐตฏฐายติ	ย่อมหาเสียงตฏฐะ ตฏฐะ (เสียงเกลือใหม่ไฟหมายถึงอาการหงุดหงิด)

คพฺคพฺ+อาย+ติ =คพฺคพฺายติ ย่อมทำเสียงคพะะ คพะะ
(เสียงฝนฟ้าคำราม)

กฏกฏ+อาย+ติ =กฏกฏายติ ย่อมทำเสียงกฏะ กฏะ
(เสียงใบตาลที่ถูกลมพัดหมายถึงพุดมาก)

ธาตุ นาม และอนุกรณ์เมื่อนำมาลงปัจจัยและแจกวิภัตติ
สำเร็จรูปเป็นกิริยาศัพท์แล้ว ตัวปัจจัยที่ลงหลังธาตุจะทำให้กิริยา
ศัพท์นั้นมีลักษณะหรือคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่แฝงมากับกิริยา
อาชยาตทุกคำเรียกว่า “วาก”

จาก แปลว่า ผู้กล่าว, ผู้บอก, ผู้พูด หมายความว่า กิริยาคุณพากย์ของ
ประโยคจะบอกให้รู้บทบาทหน้าที่ของประธานว่า ประธานทำหน้าที่เป็นผู้ทำ,
เป็นผู้ถูกทำ, เป็นผู้ใช้ให้ทำ, หรือเป็นผู้ถูกใช้ให้ทำ เป็นต้น

สรุปว่าวิธีการพูดเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในภาษาบาลีอาจพูดได้ ๕ วิธี คือ

วิธีที่ ๑ พูดว่า	สิ่งนั้นเป็นผู้กระทำอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง
วิธีที่ ๒ พูดว่า	สิ่งนั้นถูกกระทำด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง
วิธีที่ ๓ พูดว่า	กิริยานั้นมีอาการอย่างไร โดยไม่มีประธาน และกรรม
วิธีที่ ๔ พูดว่า	สิ่งนั้นเป็นผู้ใช้ให้คนอื่นทำอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง
วิธีที่ ๕ พูดว่า	สิ่งนั้นผู้นั้นถูกคนอื่นใช้ให้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

สถานการณ์บางอย่างก็เหมาะที่จะพูดตามวิธีที่ ๑ แต่สถานการณ์
บางอย่างก็เหมาะที่จะพูดตามวิธีที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๕ ตามลำดับ
วิธีการพูดทั้ง ๕ แบบดังกล่าวมานี้เองภาษาบาลีเรียกว่า “วาก”

ประโยค คำพูด หรือวิธีการพูดในภาษาบาลีแบ่งออกเป็น ๕ วาก คือ

๑.กัตตวาก คือประธานเป็นผู้ทำกริยาเอง แสดงกริยาเอง

๒.กัมมวาก คือประธานเป็นผู้ถูกระทำ

๓.ภาววาก คือประธาน กรรมไม่มี มีแต่กริยาอาการ

๔.เหตุกัตตวาก คือประธานเป็นผู้ใช้ให้คนอื่นทำ

๕.เหตุกัมมวาก คือประธานถูกคนอื่นใช้ให้ทำ

กั๓ต๓ว๓จก ประ๓ธ๓นเป็๓นผู้ทำ๓เอง

กัตตุวากก หมายถึง กิริยาคุณพากย์ของประโยคแสดงว่า **ประธานของ**
ประโยคเป็นผู้ทำกิริยา เป็นวิธีพูดตรง ๆ ว่า ใครทำอะไร ทำที่ไหน ทำ
อย่างไร ทำทำไม เป็นต้น

อุ.สุโท โອหนံ ปจติ.

อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าว.

-ปจติ เป็นกิริยาคุณพากย์ ลง อ ปัจจัย เป็นเครื่องแสดงว่า สุโท (พ่อ
ครัว) เป็นประธานผู้ทำกิริยา ปจติ (หุง) ด้วยตนเอง โดยมี โອหนံ เป็นกรรม
ของกิริยา ปจติ ทามิผู้ใดใช้หรือบังคับให้ทำไหม

-ปจติ มาจาก ปจ+อ+ติ (อ ปัจจัยเป็นเครื่องแสดงกัตตุวากก)

วิธีการกำหนดกิริยาที่เป็นกัตตฺวาก

กิริยาที่ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนี้เป็นกัตตฺวาก

๑)อ ลงกับธาตุหมวด ภู และ รุช ชาติ ไม่ปรากฏรูปปรากฏแต่เสียง อะ

หมวด ภู : ภวติ, มรติ, ลภติ, ปจติ

หมวด รุช : รุณฺชติ, มุณฺจติ, ภูณฺชติ

๒)เอ ลงกับธาตุหมวด ภู และ รุช ชาติ ปรากฏรูปสระ เอ

หมวด ภู : ภเวติ, มเรติ, ลभेติ, ปजेติ

หมวด รุช : รุณฺเชติ, มุณฺजेติ, ภูณฺเชติ

หมวด ฎ ชาติ โดยทั่วไปไม่ต้องลงนิคคหิตอาคมก่อนลง อ, เอ ปัจจัย ส่วน
หมวด ฐ ต้องลงนิคคหิตอาคมก่อนเสมอ

ฐ ลงนิคคหิต ฐฺ แปลงนิคคหิตเป็น ฑฺ = ฐฺฑ

มุจ ลงนิคคหิต มุจฺ แปลงนิคคหิตเป็น ฌฺ = มุฌจ

ภิท ลงนิคคหิต ภิทฺ แปลงนิคคหิตเป็น ฌฺ = ภินท

ลิป ลงนิคคหิต ลิปฺ แปลงนิคคหิตเป็น มฺ = ลิมป

วิธีแยกว่าชาติตัวใดอยู่หมวด ฎ ตัวใดอยู่หมวด ฐ ให้สังเกตที่
ตัวซ้อน (พยัญชนะสะงโยค) ถ้าตัวซ้อนเป็น ฌ, ฌ, ฌ, ฑ, ม มี
ความเป็นไปได้สูงที่จะเป็นชาติหมวด ฐ

แต่ธาตุในหมวด ฐ ที่มีตัวซ้อนเป็น ง, ญ, ณ, น, ม มาแต่เดิมก็มี
ดังนั้นจะต้องตรวจสอบจากพจนานุกรมอีกครั้งเพื่อความมั่นใจ

แต่ในคัมภีร์สหทนีวางหลักไว้ว่า ธาตุใดอยู่ในหมวด รุ ธ ธาตุเมื่อทำเป็น
คำนามจะทำได้ ๒ แบบเสมอ คือ

๑) ลงนิคคหิตเมื่อเป็นนามก็ได้ เช่น ภูษณ, รุณ, มุณ

๒) ไม่ลงนิคคหิตเมื่อเป็นนามก็ได้ เช่น โภโค, โรโ, โมจ

สรุปว่า ธาตุหมวดนี้เมื่อใช้เป็นคำนามมี ๒ แบบเสมอ ดังนั้นคำนามที่
สำเร็จมาจากธาตุตัวใดมีลักษณะที่เป็นคู่กันแบบนี้ ท่านว่าเป็นธาตุหมวด

รุ ธ แน่นอน

๓)ย ลงกับธาตุหมวด ทิว ธาตุ ปรากฎรูป ย เมื่อลงหลังเอกสระธาตุ
แต่กลายเป็นรูปอื่นเมื่อลงหลังอเนกสระธาตุ

(๑)ลักษณะการคงรูป

ขียติ ย่อมสิ้นไป

นทายติ ย่อมอาบ

ชಾಯติ ย่อมเกิด

ทายติ ย่อมเสื่อม

ฌายติ ย่อมเสื่อม

ปรินิพฺพายติ ย่อมปรินิพพาน

(๒) ลักษณะการเปลี่ยนรูป

แปลง จ กับ ย เป็น จุจ	มุจ+ย+ติ	=มุ <u>จุ</u> จติ	ย่อมนพั้น
แปลง ช กับ ย เป็น ชุช	รนุช+ย+ติ	=ร <u>ชุ</u> ชติ	ย่อมนกำหนด
แปลง ต กับ ย เป็น จุจ	นต+ย+ติ	=น <u>จุ</u> จติ	ย่อมนพ้อน
แปลง ท กับ ย เป็น ชุช	ภิท+ย+ติ	=ภ <u>ิ</u> ชชติ	ย่อมนแตก
แปลง ฐ กับ ย เป็น ชุฌ	พุฐ+ย+ติ	=พ <u>ุ</u> ช <u>ุ</u> ฌติ	ย่อมนตร์สรู
แปลง ฌ กับ ย เป็น ฌุญ	มฌ+ย+ติ	=ม <u>ฌ</u> ญติ	ย่อมนรู
แปลง ฎ กับ ย เป็น ฎุป	กุป+ย+ติ	=ก <u>ุ</u> ป <u>ุ</u> ปติ	ย่อมนโกรธ

แปลง ภ กับ ย เป็น พุภ ลุภ+ย+ติ =ลุปุภติ ย่อมโลภ

แปลง ม กับ ย เป็น มฺม สฺม+ย+ติ =สฺมฺมติ ย่อมสงบ

แปลง ว กับ ย เป็น พฺพ ลิว+ย+ติ =ลิวฺพติ ย่อมเย็บ

แปลง ส กับ ย เป็น สฺส มฺส+ย+ติ =มฺสฺสติ ย่อมลืม

แปลง ห กับ ย เป็น ยฺห มฺห+ย+ติ =มฺยฺหติ ย่อมหลง

การสังเกต ย ปัจจัยที่เปลี่ยนรูปค่อนข้างทำได้ยาก แต่เมื่อดู
ลักษณะของการเปลี่ยนรูปจะพบว่ามึรูปที่พบบ่อย ๆ เพียง ๑๑ แบบ
เท่านั้น หากกิริยาตัวใดมีตัวซ้อนที่กับการแปลงรูปของ ย ปัจจัย ๑๑
แบบนี้มีความเป็นไปได้ที่จะเป็นกัตตุวาก (ธาตุที่มีรูปเช่นนี้มาแต่เดิมก็มี)

๔)ณฺ ฌงกั๑บ๑ฐ๑ต๑ห๑ม๑ว๑ด ส๑ ฐ๑ต๑ ปร๑ก๑ภ๑น๑น๑ป๑น๑ โณ๑ เส๑ม๑อ
สิ๑โณ๑ติ ย๑อ๑ม๑ผ๑ก
ส๑โณ๑ติ ย๑อ๑ม๑ฟ๑ง

๕)ณ๑ ฌงกั๑บ๑ฐ๑ต๑ห๑ม๑ว๑ด ส๑ ฐ๑ต๑ ปร๑ก๑ภ๑น๑น๑ป๑น๑ ณ๑, ณ๑ เส๑ม๑อ๑แต่๑เม๑ื่อ
ฌงกั๑บ๑วิ๑ภ๑ต๑ติ๑ห๑ม๑ว๑ด๑อ๑ช๑ต๑ต๑น๑ี ภา๑วิ๑ส๑น๑ติ๑แ๑ละ๑กา๑ลา๑ติ๑ป๑ต๑ติ๑ล๑บ
ณ๑ ๑ท๑ง๑ไ๑ด้๑บ๑้าง

(๑)ค๑ง ณ๑ ๑บ๑จ๑จ๑ย ส๑ณ๑า๑ติ ย๑อ๑ม๑ฟ๑ง

(๒)ล๑บ ณ๑ ๑บ๑จ๑จ๑ย อ๑ส๑โส๑สิ ไ๑ด้๑ฟ๑ง๑แ๑ล๑้ว

โส๑ส๑สาม๑มิ จ๑ก๑ฟ๑ง

๖)นา

ลงกับธาตุหมวด กี่ ธาตุ ปรากฎรูปเป็น นา, น เสมอ แต่เมื่อ
ลงกับวิภัตติหมวดอัชชัตตนี้ ภวิสสันติ และกาลาติปัตติลป
ณา ทิ้งได้บ้าง

(๑)คง นา ปัจจัย

ชีนาติ ย่อมชนะ

ชานียา ฟังรู้

(๒)ลบ นา ปัจจัย

อเชลี ได้ชนะแล้ว

วิเชสุสติ จักชนะ

(๓)ลง นา ปัจจัย

ชานาติ ย่อมรู้

(๔)ลบ นา ปัจจัย

อญญาสิ ได้รู้แล้ว

(๕)นอกจากนี้ นา ปัจจัยยังแปลงรูปเป็น ย ได้บ้าง แต่มีเงื่อนไขว่า ต้อง
แปลง ญา ฑาตุเป็น นา เสียก่อน

นายตี ย่อมรู้

นายเร ย่อมรู้

(๖)ยังมีกรณีพิเศษเมื่อแปลง ญา เป็น ช้ ให้ลบ นา ปัจจัยได้

ชฌญา ฟังรู้

๗) ฅหฬ ลงกั๑บฅาตุหฬวต คห ฅาตุ ปรากฎรู๑ปเป็๑น ฅหฬห, ฅหฬห แต่เมื่๑อลง
กั๑บวิภั๑ตติหฬวตอ๑ช๑ต๑ต๑นึ้ ภวิส๑สั๑นติ และกาลาติ๑ป๑ตติใ้ล๑บ
ฅหฬห ใ้๑งใ้๑งใ้๑ง

(๑)ค๑ง ฅหฬห ๑ัจจั๑ย

ค๑น๑หฬหติ

ย๑อมถึ๑เอา

๑ค๑ค๑น๑หฬหติ

ย๑อม๑ระค๑ง

(๒)ล๑บ ฅหฬห ๑ัจจั๑ย

อ๑ค๑ค๑หฬหติ

ใ้๑งถึ๑เอาเล้๑ว

๑ค๑ค๑หฬหติ

๑ระค๑งเล้๑ว

ค๑หฬหส๑ส๑ติ

จั๑กถึ๑เอา

๘) โ อ
ลงกับธาตุหมวด กร ธาตุ ปรากฎรูปเป็น โ อ ก็มี ลบ โ อ ก็มี แปลง
โ เป็น อ ก็มี เป็น โ เป็น พ ก็มี

(๑) คง โ ปัจจัย กโรติ ย่อมทำ

(๒) ลบ โ ปัจจัย กเรยฺย ฟังทำ

กิริ ทำแล้ว

อกาลิ ได้ทำแล้ว

กิริสุสฺติ จักทำ

(๓) แปลง โ เป็น อ กुरुเต ย่อมทำ

(๔) แปลง โ เป็น พ กุพฺพติ ย่อมทำ

๙)ณ

ลงกับธาตุหมวด จุร ธาตุปรากฏรูปเป็น เอ เสมอ นอกจากยังมี
มีการพหุวิสรรคณ์ธาตุที่รัสสะซึ่งไม่มีพยัญชนะสังโยคอีกด้วย
แต่การพหุวิสรรคณ์นี้จะไม่ใช้กับธาตุที่ได้รับการยกเว้น

(๑)พหุวิสรรคณ์ธาตุ

โจเรติ ย่อมลัก

โคเปติ ย่อมคุ้มครอง

(๒)ไม่พหุวิสรรคณ์ธาตุ

คณเติ ย่อมนับ

กเถติ ย่อมกล่าว

ฐเปติ ย่อมตั้งไว้

ทเมติ ย่อมฝึก

๑๐) ฅนย ลงกั๑บฅาตุ๑หมวด จุร ฅาตุ๑ปรากฎ๑รูล๑เป็๑น ย เส๑มอ นอ๑กจากยั๑ง
มึ๑การพ๑ท๑ธึ๑สร๑ต๑นฅาตุ๑ที่๑ร๑ส๑สะ๑ซึ่ง๑น๑มิ๑มี๑พ๑ย๑ญ๑ช๑นะ๑สั๑งโย๑ค๑อ๑ก๑ด๑ว๑ย
แต๑การพ๑ท๑ธึ๑นี้๑จะ๑น๑ไม๑ใ๑ช้๑กั๑บฅาตุ๑ที่๑ได้๑รับ๑การ๑ยก๑เว๑น

(๑) พ๑ท๑ธึ๑สร๑ร๑ส๑ต๑นฅาตุ๑	โจ๑ร๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑ล๑ก
	โค๑ป๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑ค๑ม๑คร๑อง
(๒) น๑มิ๑พ๑ท๑ธึ๑สร๑ต๑นฅาตุ๑	ค๑ณ๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑น๑ั๑บ
	ก๑ถ๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑กล๑ว
	จ๑ร๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑ต๑ง๑ไว๑
	ท๑ม๑ย๑ติ	ย๑อ๑ม๑ฝึ๑ก

กัมมวาจก ประธานเป็นผู้ถูกกระทำ

กัมมวาจก หมายถึง กิริยาคุณพากย์ของประโยคที่แสดงว่า **ประธาน**
ของประโยคเป็นผู้ถูกกระทำ, เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ เป็นวิธีพูดกลับว่า
ใครหรืออะไรถูกกระทำ เป็นต้น

อุ.สุแทน โอทโน ปจียเต.

อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่.

-ปจียเต เป็นกิริยาคุณพากย์ ลง ย ปัจจัย และ อิ อาคมข้างหน้า ย
เป็นเครื่องแสดงว่า โอทโน (ข้าว) เป็นประธานที่ถูก สุแทน (พ่อครัว)
กระทำกิริยา ปจียเต (หุง)

-ปจียเต มาจาก ปจ+อิ+ย+เต (ย ปัจจัยเป็นเครื่องแสดงกัมมวาจก)

วิธีการกำหนดกริยาที่เป็นกัมมวาจก

ธาตุที่เป็นสกัมมธาตุไม่ว่าจะอยู่ในหมวดธาตุใด เมื่อลง ย ปัจจัยและ อิ
อาคม หน้า ย เป็นกัมมวาจก วิธีการลงปัจจัยในกัมมวาจกมี ๔ แบบ คือ

๑) ย ปัจจัยลงแล้วปรากฏรูป ย มี อิ อาคมอยู่ข้างหน้า

๒) แปลง ย เป็นอย่างอื่นโดยไม่ลง อิ อาคม และลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท

๓) ลงแต่ ย ปัจจัยไม่ลง อิ อาคม

๔) สลับตำแหน่ง ย ปัจจัยกับพยัญชนะที่สูดธาตุ

ในแต่ละแบบจะมีเงื่อนไขอันเป็นเหตุปัจจัยในการลงปัจจัย แปลงปัจจัย

สลับตำแหน่งปัจจัย และการที่ฉะ-รัสสะสระแตกต่างกันออกไป

วิธีการในการประกอบรูปกริยาแต่ละแบบมีเงื่อนไขดังนี้

๑) อเนกสระธาตุทุกตัว (เฉพาะที่เป็นสัทกัมมธาตุ) ลบสระที่สูงสุดธาตุแล้วลง
ย ปัจจัยและ อิ อากมหน้า ย ปัจจัยได้เลย

ปจ+อิ+ย+เต = ปัจิยเต

ภุช+อิ+ย+เต = ภุชชียเต

พุช+อิ+ย+เต = พุชฌิยเต (ลง ย ปัจจัยประจำหมวดธาตุก่อน)

ป+อป+อุณา+อิ+ย+เต = ปาปุณิยติ (ลง ย ปัจจัยประจำหมวดธาตุก่อน)

คห+อิ+ย+เต = คหิยเต

คห+ณฺหา+อิ+ย+เต = คณฺหิยเต (ลง ย ปัจจัยประจำหมวดธาตุก่อน)

๒) อเนกสระธาตุ (เฉพาะที่เป็นสัทกัมมธาตุ) ถ้าไม่ลง อิ อาคม ให้แปลง
ที่สุดธาตุกับ ย บัจจยเป็นรูปอื่น (ย ไม่คงรูปในกรณีนี้) **ลักษณะการเปลี่ยน
รูปโดยวิธีนี้มีวิธีการเหมือน ย บัจจยในหมวด ทิว ธาตุ**

(๑) แปลง จ กับ ย เป็น **จฺจ** วจ+ย+เต = ว**จฺจ**เต ย่อมกล่าว

(๒) แปลง ช กับ ย เป็น **ชฺช** ภช+ย+เต = ภ**ชฺช**เต ย่อมคว

(๓) แปลง ต กับ ย เป็น **จฺจ** กติ+ย+เต = ก**จฺจ**เต ย่อมผ่า

(๔) แปลง ท กับ ย เป็น **ชฺช** วิท+ย+เต = วิ**ชฺช**เต ย่อมได้

(๕) แปลง ฐ กับ ย เป็น **ชฺฉ** พนฺฐ+ย+เต = พ**ชฺฉ**เต ย่อมผูก

- (๖) แปลง ฌ กับ ย เป็น **ญ** หน+ย+เต = **หญ**เต ย่อมฆ่า
- (๗) แปลง ฎ กับ ย เป็น **บ** วบ+ย+เต = **วบบ**เต ย่อมหว่าน
- (๘) แปลง ฎ กับ ย เป็น **ภ** ลภ+ย+ติ = **ลภภ**เต ย่อมได้
- (๙) แปลง ม กับ ย เป็น **ม** ทม+ย+ติ = **ทมม**เต ย่อมฝึก
- (๑๐) แปลง ว กับ ย เป็น **พ** ลีว+ย+ติ = **ลีพพ**เต ย่อมเย็บ
- (๑๑) แปลง ส กับ ย เป็น **ส** ผุส+ย+ติ = **ผุสส**เต ย่อมกระทบ
- (๑๒) แปลง ห กับ ย เป็น **ห** คห+ย+ติ = **คยห**เต ย่อมถือเอา

๓) เอกสระธาตุ (เฉพาะที่เป็นสัทกัมมธาตุ) ลงแค่ ย บัจจยไม่ต้องลง อิ
อาคม ลงแล้วมีอำนาจรัสสะบ้าง ที่ฆะบ้าง ซ้อน ย บ้าง ดังนี้

(๑) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อา แปลง อา เป็น อี

ทา+ย+เต	=ทียเต	อัน...ย่อมให้
นิ+ธา+ย+เต	=นิริยเต	อัน...ย่อมฝั่ง
ปา+ย+เต	=ปียเต	อัน...ย่อมดื่ม

(๒) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ ให้ที่ฆะ อุ เป็น อู

สุ+ย+เต	=สุยเต	อัน...ย่อมฝั่ง, ย่อมได้ยิน
ฑุ+ย+เต	=ฑุยเต	อัน...ย่อมกำจัด

(๓) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อิ ให้ที่ชนะ อิ เป็น อี

ชี+ย+เต	=ชียเต	อัน...ย่อมนชนะ
จี+ย+เต	=จียเต	อัน...ย่อมนก่อก, ย่อมนสั่งสม
นี+ลี+ย+เต	=นีสียเต	อัน...ย่อมนลับ

(๔) เมื่อแปลง อา เป็น อี รัสสะกลับมาเป็น อิ ได้ แต่ต้องช้อน ย

หา+ย+เต	=หียยเต	อัน...ย่อมนให้
หนี+ธา+ย+เต	=หนีรียยเต	อัน...ย่อมนฝัง
ปา+ย+เต	=ปียยเต	อัน...ย่อมนตี
ป+หา+ย+เต	=ปหียยเต	อัน...ย่อมนละ

(๕) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อิ, อุ ไม่ต้องที่ชะก็ได้ แต่ต้องช้อน ย

ชึ+ย+เต

=ชียยุเต

อัน...ย่อมนชนะ

จิ+ย+เต

=จียยุเต

อัน...ย่อมนก่อ, ย่อมนสั่งสม

นิ+ลี+ย+เต

=นิลียยุเต

อัน...ย่อมนลับ

สุ+ย+เต

=สุยุเต

อัน...ย่อมนฟัง, ย่อมนไต่ยิน

ตุ+ย+เต

=ตุยุเต

อัน...ย่อมนกำจัด

(๖) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี ลง ย ไปตามปกติ

นึ+ย+เต

=นึยเต

อัน...ย่อมนนำไป

กึ+ย+เต

=กึยเต

อัน...ย่อมนซื้อ

(๗) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี รัสสะเป็น อิ ได้แต่ต้องซ้อน ย

นี+ย+เต = นียยเต อัน...ย่อมนำไป

กี+ย+เต = กียยเต อัน...ย่อมนำไป

(๘) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ ลง ย ไปตามปกติ

อนุ+ภฺ+ย+เต = อนุภฺยเต อัน...ย่อมนำไป

ลฺ+ย+เต = ลฺยเต อัน...ย่อมนำไป (เป็น ลฺ ก็มี)

(๙) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ รัสสะเป็น อู ได้แต่ต้องซ้อน ย

อนุ+ภฺ+ย+เต = อนุภฺยยเต อัน...ย่อมนำไป

ลฺ+ย+เต = ลฺยยเต อัน...ย่อมนำไป (เป็น ลฺ ก็มี)

(๑๐) เฉพาะ ญา, ขา ชาติ ให้คงรูปเดิมไว้ไม่ต้องแปลงสระ

ญา+ย+เต	= ญา ย เต	อัน...ย่อมรู้
ป+ญา+ย+เต	= ปญ ญา ย เต	อัน...ย่อมรู้ทั่ว
อา+ขา+ย+ติ	= อ ก ขา ย ติ	อัน...ย่อมกล่าว
สง+ขา+ย+ติ	= ส ก ขา ย ติ	อัน...ย่อมกล่าว

भाववाक्य

प्रस्थानं नैव कर्म नैव

नैव किञ्चिद्दर्शयति-दर्शयति

ภาวจาก หมายถึง กิริยาคุณพากย์แสดงภาวะแห่งความมีความเป็น
ของกิริยาออกมา คือมีแต่ตัวกิริยานั้นเอง ไม่มีผู้ทำ ไม่มีผู้ถูกทำ ไม่มี
ผู้ใช้ให้คนอื่นทำ

อุ.เตน ภูยเต. อันเขา เป็นอยู่.

-ภูยเต เป็นกิริยาคุณพากย์ ลง ย ปัจจัยที่เป็นเครื่องแสดงว่า ภูยเต
นั้นเองเป็นกิริยาที่แสดงอาการมี-เป็นออกมา โดยไม่สนใจว่าใครมี-ใคร
เป็น สนใจแต่ว่า ยังมี-ยังเป็นอยู่

-ภูยเต มาจาก ภู+ย+เต (ย ปัจจัยเป็นเครื่องภาวจาก)

วิธีการกำหนดกริยาที่เป็นภาวฉาก

ธาตุที่เป็นนอكمมธาตุไม่ว่าจะอยู่ในหมวดธาตุใด เมื่อลง ย ปัจจัยและวิภัตติฝ่ายปรสสบทเป็นภาวฉาก วิธีการลงปัจจัยในภาวฉากมี ๓ แบบ คือ

๑) ลง ย ปัจจัยแล้วคงรูป ย ปัจจัยไว้

๒) ลง ย ปัจจัยแล้วแปลง ย ปัจจัยเป็นอย่างอื่น

๓) สลับตำแหน่ง ย ปัจจัยกับพยัญชนะที่สุดธาตุ

ในแต่ละแบบจะมีเงื่อนไขอันเป็นเหตุปัจจัยในการลงปัจจัย แปลงปัจจัย สลับตำแหน่งปัจจัย และการที่อะ-รัสสระแตกต่างกันออกไป

วิธีการในการประกอบรูปกริยาแต่ละแบบมีเงื่อนไขดังนี้

๑) อเนกสระธาตุทุกตัว (เฉพาะที่เป็นนอกัมมธาตุ) ลง ย บ้างจ้ยหลังธาตุ
ได้เลย

มร+ย+เต	=มรยเต, มียเต	อันหา ย่อมตาย
กิลม+ย+เต	=กิลมยเต	อันหา ย่อมลำบาก
คม+ย+เต	=คจฺฉยเต	อันหา ย่อมไป
ชีว+ย+เต	=ชีวยเต	อันหา ย่อมเป็นอยู่
ชร+ย+เต	=ชรยเต, ชียเต	อันหา ย่อมแก่, ย่อมทรุดโทรม
สุป+ย+เต	=สุปยเต	อันหา ย่อมหลับ

๒) อเนกสระธาตุ (เฉพาะที่เป็นอกัมมธาตุ) ให้แปลงที่สุดธาตุกับ ย ปัจจัย เป็นรูปอื่น (ย ไม่คงรูปในกรณีนี้) ลักษณะการเปลี่ยนรูปโดยวิธีนี้มีวิธีการ เหมือน ย ปัจจัยในหมวด ทิว ธาตุ

(๑) แปลง จ กับ ย เป็น จุ	มฺจ+ย+เต = มฺจุเต	อันฆา ย่อมพั้น
(๒) แปลง ช กับ ย เป็น ชุ	รฺช+ย+เต = รฺชุเต	อันฆา ย่อมกำหนด
(๓) แปลง ต กับ ย เป็น จุ	นฺติ+ย+เต = นฺจุเต	อันฆา ย่อมพ้อน
(๔) แปลง ท กับ ย เป็น ชุ	ภฺิท+ย+เต = ภฺิชุเต	อันฆา ย่อมแตก
(๕) แปลง ฐ กับ ย เป็น ชุ	กฺุฐ+ย+เต = กฺุชุเต	อันฆา ย่อมไกรธ

- (๖) แปลง นุ กับ ย เป็น **ญ** ญ + ย + เต = **กญเต** อัญญา ย่อมงาม
- (๗) แปลง ปุ กับ ย เป็น **ป** ป + ย + เต = **กปเต** อัญญา ย่อมกลับ
- (๘) แปลง ภา กับ ย เป็น **พ** พ + ย + ตี = **กพเต** อัญญา ย่อมหวานไหว
- (๙) แปลง ม กับ ย เป็น **ม** ม + ย + ตี = **กมเต** อัญญา ย่อมไป
- (๑๐) แปลง ว กับ ย เป็น **พ** พ + ย + ตี = **กพเต** อัญญา ย่อมเล่น
- (๑๑) แปลง ส กับ ย เป็น **ส** ส + ย + ตี = **กสเต** อัญญา ย่อมตก (ฝน)
- (๑๒) แปลง ห กับ ย เป็น **ย** ย + ห + ตี = **กยเต** อัญญา ย่อมหลง

๒) เอกสระธาตุ (เฉพาะที่เป็นสัทกัมมธาตุ) ลงแค่ ย บัจจยไม่ต้องลง
อิ อากม ลงแล้วมีอำนาจรัสสะบ้าง ที่ฆะบ้าง ซ้อน ย บ้าง ดังนี้

(๑) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อา แปลง อา เป็น อี

ฐา+ย+เต = ฐียเต อันเขา ย่อมยืน

(๒) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ ให้ที่ฆะ อุ เป็น อู

จุ+ย+เต = จูยเต อันเขา ย่อมเคลื่อนไป

ฐุ+ย+เต = ฐูยเต อันเขา ย่อมวิ่งไป

คุ+ย+เต = คุยเต อันเขา ย่อมปรากฏ

(๓) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี ให้ที่สระ อี เป็น อี

อุ+อี+ย+เต = อุที่ยเต อันเขา ย่อมโผล่ขึ้น (ลง ท อาคม)

ริ+ย+เต = รียเต อันเขา ย่อมลอยไป

ขี+ย+เต = ขียเต อันเขา ย่อมไป

(๔) เมื่อแปลง อา เป็น อี รัสสะกลับมาเป็น อี ได้ แต่ต้องซ่อน ย

ฐา+ย+เต = ฐียเต อันเขา ย่อมยืน

(๕) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อิ, อุ ไม่ต้องที่ชะงักก็ได้ แต่ต้องช้อน ย

อุ+อิ+ย+เต = อุทียุเต อันเขา ย่อมโผล่ขึ้น

ริ+ย+เต = รียุเต อันเขา ย่อมไป, ย่อมล่อยไป

ขี+ย+เต = ขียุเต อันเขา ย่อมไป

(๖) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี ลง ย ไปตามปกติ

ขี+ย+เต = ขียเต อันเขา ย่อมลื่นไป

ลี+ย+เต = ลียเต อันเขา ย่อมนอน

ลี+ย+เต = ลียเต อันเขา ย่อมเร้น

(๗) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี รัสสะเป็น อิ ได้แต่ต้องซ้อน ย

ขี+ย+เต = ขียุยเต อันเขา ย่อมสิ้นไป

ลี+ย+เต = ลียุยเต อันเขา ย่อมนอน

ลี+ย+เต = ลียุยเต อันเขา ย่อมเร้น

(๘) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ ลง ย ไปตามปกติ

ภู+ย+เต = ภูยเต อันเขา ย่อมเป็น

(๙) เอกสระธาตุที่เป็นสระ อุ รัสสะเป็น อู ได้แต่ต้องซ้อน ย

ภู+ย+เต = ภูยุยเต อันเขา ย่อม

เหตุกั๑ต๑ต๑ว๑จก
ประ๑ธ๑น๑ใช๑ให้๑ค๑น๑อ๑น๑ก๑ระ๑ทำ๑

เหตุกัตตฺวาจก หมายถึง กิริยาคุณพากย์ของประโยคแสดงว่า
ประธานของประโยคเป็นผู้ใช้หรือเป็นเหตุให้ผู้อื่นทำกิริยา

อุ.สามิโก สุทํ โอทนํ ปาเจติ.

อ.เจ้านาย ยังพ่อ ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าว.

-ปาเจติ เป็นกิริยาคุณพากย์ ลง ณาเป ปัจจัย (การิตปัจจัย) ที่เป็น
เครื่องแสดงว่า สามิโก (เจ้านาย) เป็นประธานที่ใช้ สุทํ (พ่อครัว) ให้ทำ
กิริยา ปาเจติ (ให้หุง) โดยมี โอทนํ (ข้าว) เป็นกรรมของกิริยา ปาเจติ

-ปาเจติ มาจาก ปจ+ณาเป+ติ

(ดูรายละเอียดในบทเรียนเรื่องเหตุกัตตฺวาจก)

เหตุกัมมจาก ประธานถูกใช้ให้กระทำ

เหตุกัมมจาก หมายถึง กิริยาคุณพากย์ของประโยคแสดงว่า
ประธานของประโยคถูกคนอื่นใช้ให้กระทำให้แสดงกิริยาอาการต่าง ๆ

อุ. สามิเกน สุโท โอทนํ ปาจาปิยเต.

อ.พ่อครัว อันเจ้านาย ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

-ปาจาปิยเต เป็นกิริยาคุณพากย์ ลง ณาเป ปัจจัย และ ย ปัจจัย
พร้อมกับลง อิ อาคมหน้า ย ปัจจัย เป็นเครื่องแสดงว่า สุโท (พ่อครัว)
เป็นประธานที่ถูก สามิเกน (เจ้านาย) ใช้ให้ทำกิริยา ปาจาปิยเต (ให้หุง)

เหตุกัมมจากนี้สมเด็จพระมหาสมณะเจ้าฯแสดงอุทาหรณ์ไว้ว่า

สามิเกน สุเทน โอทโน ปาจาปิยเต.

สรุปว่า วาจกเป็นตัวบอกให้รู้ว่า ประธานในประโยคทำหน้าที่
อย่างไรในแต่ละประโยคคือ เป็นผู้ทำ ผู้ถูกทำ ผู้ใช้ให้ หรือผู้ถูกใช้ให้
ทำ วาจกจึงเป็นวิธีการพูดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยวิธีที่แตกต่างกันไป ๕
ประการดังที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนการกำหนดว่ากิริยาคุณพากย์เป็นวาจกใดให้สังเกตจากปัจจัยที่
ลงหลังธาตุ ข้างหน้าวิภัตติอาขยาดเป็นหลัก โดยปัจจัยจะถูกจัดเป็น ๕
หมวดตามวาจกทั้ง ๕ เพื่อประกอบกับแต่ละวาจก
(ดูรายละเอียดในบทเรียนเรื่องเหตุกัมมวาจก)